

УДК 342.72/73:341.17

**ІНСТИТУТ ПРАВ ЛЮДИНИ
У ПРАВОПОРЯДКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ:
ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ**

С. Добрянський

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна
e-mail: svatolex@yahoo.com*

Досліджено особливості становлення та розвитку інституту прав людини у Європейському Союзі, а також перспективи удосконалення юридичного гарантування основоположних прав та свобод у цьому міжнародному формуванні.

Ключові слова: права людини, Європейський Союз, Хартія основоположних прав.

Загальноновизнаною тенденцією функціонування сучасного світового співтовариства є поглиблення міждержавної кооперації у найрізноманітніших сферах. На європейському континенті, вочевидь, найбільш ефективними та важливими організаційно-правовими формами взаємодії сучасних держав є такі міжнародні формування, як Рада Європи (далі – РЄ) та Європейський Союз (далі – ЄС).

Україна з початку свого державного будівництва виявила намір посісти належне місце у світовому співтоваристві. Першим кроком у цьому керунку став вступ України до РЄ і відповідне освоєння нею праволюдних стандартів цієї організації. Тоді, коли РЄ є перспективною формою політичної інтеграції держав Європи, ще більші можливості співпраці не лише у політичній сфері, а й у сфері соціальної, економічній відкриваються для України у такому міжнародному інтеграційному об'єднанні, як ЄС, угоду про асоційоване членство з яким було підписано у березні 2014 р. після доленосних подій на Майдані впродовж грудня 2013 р. – березня 2014 р.

Реалізація положень угоди про асоційоване членство з ЄС потребує від України, поряд з іншим, освоєння правової системи ЄС, зокрема юридичних норм щодо гарантування основоположних прав людини. Відтак, метою цієї статті є дослідження загальних закономірностей, а також особливостей становлення інституту прав людини у правопорядку ЄС задля більш ефективного наближення правової системи України до правової системи ЄС.

Хоча на початку 50-х років було прийнято вважати, що повага та захист основоположних прав людини – це винятковий обов'язок РЄ, оскільки вважалося, що інститути Європейського Співтовариства (попередника ЄС), які діяли переважно в економічній сфері, не можуть впливати на реалізацію принципу захисту прав людини, реалії політико-правових процесів між державами членами ЄС засвідчили, що це не так. Фактично з перших років функціонування Суду ЄС йому було запропоновано прийняти рішення щодо відповідності актів інститутів ЄС конституційним положенням держав-членів у сфері регулювання прав людини [1, с. 100].

Роль Суду ЄС у юридичному гарантуванні прав людини в ЄС. Принцип поваги та захисту прав людини тривалий час не виокремлювався явно у таких фундаментальних установчих засадах правової системи ЄС, як *принципи свободи, демократії та верховенства права*. Первісно установчі документи ЄС не

гарантували дотримання прав і основних свобод людини у правовій системі ЄС [2, с. 89]. Так до другої половини 60-х років ХХ ст. Суд ЄС відмовлявся тлумачити акти інститутів Європейського Співтовариства на відповідність до конституційних положень держав-членів з метою забезпечення прав та свобод. У 1959 р. до Суду ЄС було подано чотири скарги, в яких піднімалося питання про невідповідність рішень Верховного органу (орган управління, створений відповідно до Договору про утворення Європейського об'єднання вугілля та сталі від 18 квітня 1951 р. (далі – Договір про ЄОВС)) до конституційних вимог щодо прав громадян держав-членів. Розглянувши в об'єднаному провадженні ці чотири справи 15 липня 1960 р., Суд ЄС визнав свою компетенцію приймати рішення про законність актів Верховного органу відповідно до Договору про ЄОВС, однак зазначив, що він не зобов'язаний встановлювати відповідність таких актів щодо національного законодавства держав-членів, окрім їх конституційного законодавства. Більше того, покликаючись, на рішення по справі «*Nold*», Суд відмітив, що «*право Співтовариства, як зазначено в Договорі про ЄОВС, не містить жодних загальних принципів, які би гарантували основоположні права*» [1, с. 101].

Однак подальше розгортання процесів європейської інтеграції неминуче ставило проблему забезпечення основних прав людини на одне з перших місць актуальних проблем порядку денного ЄС, що спонукало Суд ЄС змінити свою позицію і розпочати, врешті, процес конституціоналізації інституту основоположних прав людини. Першим кроком у цьому керунку стала справа «*Loos*», в якій Суд ЄС зазначив, що незалежно від держав-членів право Співтовариства не тільки встановлює обов'язки окремих осіб, але й також водночас закріплює основні права як частину європейської правової традиції [3]. Крім того, Суд ЄС постановив, що «установчі договори повинні тлумачитися як такі, що мають пряму дію і надають індивідуальні права, які національні суди повинні захищати».

Особливо важливого «правозахисного» значення у сфері механізмів взаємодії національних судів держав-членів ЄС та Суду ЄС набув принцип верховенства (примату) права Співтовариств над внутрішнім правом держав-членів. Цей принцип (уперше сформульований ЄС у справі «*Costa*») полягає у дії та обов'язковості норм права Співтовариств (у тім числі рішень суду Суду ЄС як одного з джерел права Співтовариств) на всій території ЄС та стосовно всіх суб'єктів європейського права. Так, Суд ЄС співпрацює з національними судами держав-членів, роз'яснюючи їм європейське право з погляду інтересів не окремих держав-членів, а в цілому Співтовариств та їх цілей [4]. Практичне забезпечення принципу примату права Співтовариств над внутрішнім правом держав-членів вигідно вирізняє Суд ЄС від Європейського суду з прав людини, який забезпечує баланс прав людини тільки з інтересами окремих держав-членів Ради Європи, однак не володіє ані повноваженнями, ані досвідом формувати розуміння європейського права з погляду декількох європейських держав.

Подальшим кроком у напрямку забезпечення основних прав людини стала справа *Stauder* (1969 р.), в якій Суд ЄС постановив, що права людини входять до системи загальних принципів права Спільноти, які ним захищаються. А згодом у справі *Nold* (1974 р.) Суд ЄС зазначив, що право Спільноти, яке він має тлумачити, виходить зі спільних конституційних традицій держав-членів і під час формування цінностей Спільноти він братиме до уваги конвенції та угоди, укладені з державами-членами, а також Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [5, р. 144]. Варто погодитися з висловленою у науковій літературі думкою про те, що рішення у цій справі є новим етапом у розвитку прецедентного права

Люксембурзького суду, оскільки воно передбачає можливість того, що «при тлумаченні і застосуванні права Співтовариства Суд ЄС буде керуватися і покликатися на норми міжнародних договорів, які підписали держави-члени» [1, с. 103].

Так, аналізуючи прецедентну практику Суду ЄС, можна виокремити два періоди його функціонування, які кардинально відрізнялися застосовуваними підходами: якщо на першому етапі своєї діяльності Суд ЄС всіляко уникав визнання проблеми необхідності захисту основних прав людини (прямо посилаючись на те, що Установчі договори ЄС не містять положень щодо гарантування прав людини), тоді як з другої половини 60-х років захист прав людини було визнано невід'ємним принципом права ЄС. Більше того, завдяки діяльності Суду ЄС вдалося частково подолати прогалини в установчих договорах ЄС щодо гарантування прав та свобод людини. Втім, навіть позитивно оцінюючи поступ у функціонуванні Суду ЄС у напрямку забезпечення основоположних прав та свобод людини у правопорядку ЄС, інші інституції ЄС не забарилися вказати обмеженість підходів Люксембурзького суду у формулюванні «правозахисних» принципів. Комісія ЄС у своєму меморандумі від 4 квітня 1979 р. зазначила: *«Якими б ефективними та гідними схвалення не були методи (захисту прав людини – С. Д.) вироблені Судом Справедливості Європейських Спільнот, вони, однак, не можуть компенсувати принаймні один суттєвий недолік правового порядку Спільнот, пов'язаний із відсутністю письмового «каталога» основоположних прав: неможливість знати наперед, які з таких свобод не можуть бути порушеними за жодних обставин. Європейський громадянин володіє легітимним інтересом знати свої права стосовно Спільнот. Він повинен мати можливість від самого початку оцінити перспективи розвитку будь-якого правового спору і, таким чином, мати у розпорядженні відповідні, чітко визначені критерії»* [6].

Уконституювання інституту прав людини в установчих договорах ЄС.

Лише через 30 років після заснування Європейського Співтовариства у Єдиному Європейському Акті вперше було вміщено посилання на принцип захисту прав людини. В абзаці 3 преамбули Акта зазначено, що держави-члени ЄС «сповнені рішучості сприяти спільними зусиллями розвитку демократії, яка спирається на права, визнані конституціями і законами держав-членів, Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод та Європейською Соціальною Хартією». Тому варто визнати, що Єдиний Європейський Акт є основою регулювання принципу захисту основоположних прав людини на рівні ЄС, оскільки саме завдяки нормам цього документа відбулося включення цього принципу в систему «первинних» джерел права ЄС [7].

Подальший процес конституціоналізації основоположних прав людини продовжив Амстердамський Договір від 2 жовтня 1997 р. Положеннями цього документа було внесено суттєві корективи в систему угод про утворення ЄС: так принцип поваги до прав людини та фундаментальних свобод, раніше закріплений тільки у преамбулі Договору про ЄС, перетворився на фундамент інтеграційних процесів у ЄС [8]. Інакше кажучи, Амстердамський договір надав право Суду ЄС застосовувати до усіх актів інститутів ЄС *мінімальні стандарти, котрі пов'язані з захистом прав людини у той спосіб, як вони впливають зі спільних конституційних традицій держав-членів та міжнародних прав людини*. Розглянемо детальніше ці нововведення.

Перше з таких положень полягало у внесенні змін до ст. 7 Договору про ЄС та ст. 309 Договору про Європейське Співтовариство (далі – ЄСП), якими врегульовано процедуру вирішення питання щодо того, чи мало місце систематичне та грубе порушення однією з держав-членів принципів, на яких базується ЄС. У разі

підтвердження такого порушення Європейська Рада, за умови підтримки абсолютної більшості членів, що входять до її складу, може прийняти рішення про призупинення реалізації низки прав для такої держави, у тім числі навіть право голосу її представника у цій Раді.

Наступне нововведення стосувалося параграфа 1 ст. 49 Договору про ЄС, до якого включено вимогу про те, що будь-яка європейська держава, котра прагне набути членства у цьому формуванні, має поважати основоположні принципи побудови ЄС, що передбачає, поряд з іншими, принцип поваги прав людини. Так можна дійти висновку, що дотримання прав людини перетворилося з, так би мовити, *імпліцитної* (раніше закріпленої тільки у рішеннях СС) на *експліцитну* умову членства в ЄС.

Окрім змін загального характеру щодо дотримання та захисту прав людини як інституту в цілому ЄС, положення Амстердамського Договору передбачали введення деяких нових аспектів, форм застосування принципу недискримінації. Цією угодою, що визнає правові основи утворення ЄСП, первісно було передбачено дві норми-заборони, спрямовані на забезпечення засади рівності: зокрема, ст. 12 (раніше – ст. 6) забороняє, у рамках застосування угоди, будь-яку дискримінацію на основі громадянства, а ст. 141 (раніше – ст. 119) Договору про ЄСП встановлює принцип рівної оплати праці жінки та чоловіка. Ці та інші положення законодавства Спільноти з питань соціальної політики послужили, з одного боку, правовою основою забезпечення рівного підходу, а з іншого, – значною мірою сприяли розвитку прецедентного права Суду ЄС, спрямованого на заборону будь-якої дискримінації як загального принципу права Спільноти.

Амстердамський Договір став якісно новим кроком у напрямі забезпечення принципу недискримінації: доповнена ст. 3 (раніше – ст. 2) Договору про ЄСП встановлює, що «забезпечення рівності між жінкою та чоловіком в цілому, а не лише у трудових відносинах, становить одне із завдань Спільноти». Окрім того, було змінено формулювання ст. 141 (раніше – ст. 119) Договору про ЄСП, за яким Європейська Рада, діючи спільно з Європейським Парламентом, після відповідної консультації з Економічним та Соціальним Комітетами може вживати заходів, спрямованих на забезпечення застосування принципу рівних можливостей та рівного ставлення до чоловіків і жінок з питань працевлаштування й зайнятості, включаючи рівну оплату за працю рівної кількості та якості. І врешті, за ст. 141 Договору про ЄС визначено, що «з метою забезпечення повної рівності між жінкою та чоловіком у питаннях трудових відносин принцип рівного ставлення до чоловіка та жінки не виступає перешкодою у діяльності держав щодо санкціонування або прийняття таких заходів, які передбачають певні пільги чи переваги задля полегшення «недорепрезентованої» статі здійснювати зайняття певного роду або попередити чи компенсувати певні обмеження у здійсненні професійної діяльності».

Оцінюючи значення положень Амстердамського договору в аспекті посилення юридичної гарантованості інституту прав людини у ЄС, зарубіжні вчені прирівнюють його нововведення до статусу справжньої «реформи» в галузі забезпечення прав людини у правовій системі ЄС, явно закріпивши положення про основні права, котрі стали тепер частиною первинного права ЄС [1, с. 105].

Загалом поділяючи таку думку зарубіжних вчених щодо значення Амстердамського договору в процесі оформлення повної юридичної «цілісності» прав та свобод людини, не можна, на нашу думку, оминати проблеми, яких цей договір не вирішив. Так, зокрема, посилення інтеграційних процесів між державами-членами ЄС супроводжувалося посиленням юридичного забезпечення насамперед соціально-

економічних прав людини, тоді як у практиці Суду ЄС почали виникати загроза ситуації порушення однакового режиму гарантування *особистісних* прав людини із *соціально-економічними* [2, с. 98].

Проблема співвідношення цих режимів виникала у тих випадках, коли Суд ЄС повинен був здійснювати контроль за дотриманням основних прав людини у випадках порушення державами економічної свободи, котра, власне, й належить до одного з прав людини або ж опосередковано зачіпає його. Це могло статися, наприклад, у разі видворення громадянина ЄС з держави-члена (скажімо, у випадку порушення ним умов економічної діяльності), внаслідок чого руйнувалася єдність сімейного життя (ст. 8 Євроконвенції); або ж у разі застосування щодо нього обмежень у вільному наданні йому з боку ЗМІ інформаційних послуг, які безпосередньо торкаються права на вільне поширення інформації, незважаючи на кордони (ст. 10 Євроконвенції) [5, р. 183]. Інакше кажучи проблема виражалася у тому, що в поле дії правопорядку ЄС, зокрема, діяльності Суду ЄС, потрапляли права людини, захист яких забезпечувався нормами Євроконвенції, внаслідок чого виникала колізія у міжнародно-судовому захисті прав людини: одні і ті самі права водночас забезпечувалися двома різними міжнародними правопорядками, членами яких були ті самі держави-члени ЄС.

Так, у правопорядку ЄС піднімалися щораз нові питання юридичного гарантування основоположних прав людини, вирішити які шляхом подальшого розгортання правозахисної практики Суду ЄС чи то просто внесенням доповнень та коректив до системи установчих договорів ЄС не було ефективним.

«Революційним» кроком у керунку радикального подолання нових проблем юридичного гарантування прав людини мав стати Договір про введення Конституції для Європи, який містив перелік прав та свобод, проголошених у Хартії основних прав ЄС (далі – Хартія ЄС), підготованих Конвентом (спеціальний орган, утворений для розробки та прийняття цього акта) 2000 р. [9, с. 160]. Однак, не отримавши підтримки на рівні національних референдумів держав-членів ЄС, його було замінено Лісабонським договором, який набув чинності у грудні 2009 р.

Місце Хартії ЄС у системі джерел права ЄС. З набранням чинності Лісабонського договору 1 грудня 2009 р. Хартія ЄС набула юридичної сили одного з установчих договорів ЄС. Беручи до уваги систему джерел права ЄС, зокрема вже усталений у науковій літературі поділ таких джерел за ступенем їх фундаментальності на первинні та вторинні [10, с. 120], можна з упевненістю стверджувати, що для Суду ЄС – органу, який послідовно забезпечує втілення принципу пріоритету права ЄС щодо національних правопорядків держав-членів цього формування, першочергового значення набула саме Хартія ЄС, а не Євроконвенція, попри те, що остання визнана ЄС одним із загальних принципів його правової системи, які (принципи) теж є джерелами права ЄС. Адже відповідно до п. 3 ст. 6 Договору про ЄС основоположні права в тому вигляді, в якому вони закріплені в Євроконвенції і ґрунтуються на спільних для держав-членів ЄС конституційних традиціях, визнаються загальними принципами права ЄС (що ставить їх в ієрархії джерел права ЄС на друге місце після його установчих договорів) [11, с. 112].

Так, незважаючи на той факт, що зміни, внесені до установчих документів ЄС Лісабонським договором 2007 р., передбачають обов'язок ЄС приєднатися до системи захисту прав людини на основі Євроконвенції, сьогодні власне Хартія ЄС є джерелом стандартів захисту прав людини для усіх органів та інституцій ЄС. Варто зазначити, що тільки за перший рік чинності Хартії ЄС Суд ЄС посилався на її

норми понад 30 разів, а в листопаді 2010 р. вперше у своєму рішенні анулював положення низки регламентів ЄС через їх суперечність Хартії ЄС [12].

Хартія ЄС об'єднує в одному документі усі права та свободи громадян ЄС, закріплені у Євроконвенції, Європейській соціальній Хартії, передбачені загальними конституційними традиціями держав-членів, розроблені правозахисною практикою Суду ЄС та Європейського суду з прав людини, а також ті права, які містяться у міжнародних конвенціях з прав людини, прийнятих ООН, Радою Європи і Міжнародною організацією праці, учасниками якої є держави-члени.

Ознайомлення із структурою Хартії ЄС, а також із номенклатурою закріплених у ній прав людини, дає підстави побачити нову «філософію прав людини», яка отримує нормативне втілення в установчих документах ЄС. Зокрема, аналіз положень Хартії ЄС дає змогу дійти висновку про подальший розвиток інституту прав людини у напрямку дедалі більшого задоволення потреб людини. У цьому ракурсі важливого значення набуває, зокрема, ст. 36 Хартії ЄС, котра гарантує право на «доступ до послуг загальноекономічного значення». Такими послугами є, скажімо, платні послуги, які мають ключову роль для економіки і життєдіяльності сучасного суспільства і які надаються у сферах телекомунікації, транспорту, енергетики. Це ті права останнього покоління, появу яких спонукає науково-технічний прогрес і посилення соціальної функції держави [9, с. 165]. Вважаємо, що запровадження однойменного права людини у текст чинної Конституції України зумовлюватиме проведення цілеспрямованої державної політики у зазначених сферах.

Свідченням розширення кола потреб людини, які отримують задоволення через розвиток інституту прав людини, є ст. 8 глави III «Рівність» Хартії ЄС, яка має назву «Захист персональних даних». Система можливостей людини, котра пов'язана з формулюванням цієї статті, спрямована на задоволення потреби людини на саморепрезентацію, або, інакше кажучи, на збереження щодо неї неспотвореної інформації, а у разі виявлення спотвореної – на внесення необхідних змін. Хартія ЄС також включає нові політичні та особистісні права, такі як права на належне (хороше) управління, розширює захист персональної цілісності шляхом клонування людини в репродуктивних цілях.

Загалом схвально оцінюючи значення цього документа в правопорядку ЄС, поставимо питання: чи можна вважати процес конституціоналізації прав людини в ЄС таким, що досягнув своєї завершальної стадії, а отже, проблеми, які виникали на різних етапах європейської інтеграції, отримали врешті своє належне вирішення? Відповідаючи на поставлене запитання, варто, на нашу думку, звернути увагу на певні практичні проблеми при застосуванні Хартії для захисту основоположних прав людини.

По-перше, норми Хартії ЄС мають обов'язковий характер лише для інституцій ЄС у процесі здійснення наданих їм повноважень, зокрема під час прийняття відповідних правових актів. Тоді як приватні особи як суб'єкти правопорядку ЄС володіють обмеженими процесуальними можливостями щодо оскарження актів інституцій ЄС на предмет порушення останніми прав та свобод, закріплених у Хартії ЄС. Відповідно до ст. 263 Договору про функціонування ЄС приватні особи мають право оскаржити акти інституцій ЄС, який їм не адресований персонально (а переважна більшість означених актів має саме такий характер) тільки у тому випадку, коли він торкається їх персонально та безпосередньо [13, с. 65]. Зазначені принципи (персональний та безпосередній характер) були детально розроблені у судовій практиці Суду ЄС, і, як описано у науковій літературі, складність дотримання цих критеріїв на практиці тягне для приватних суб'єктів неможливість

безпосереднього оскарження актів інституцій ЄС на основі положень Хартії ЄС [11, с. 114].

Відтак, доходимо висновку про те, що для повноцінного використання можливостей, які взяті із Хартії ЄС, необхідною є принципова лібералізація процесуально-правового статусу приватних суб'єктів, яка прямо уможливить оскарження ними актів інституцій ЄС на предмет порушення основних прав та свобод.

По-друге, незважаючи на те, що Хартія є договором еволюційним як щодо номенклатури гарантованих нею прав людини, так і щодо їх техніко-юридичного формулювання та структурування у різних частинах цього документа, очевидно є невиправдана декларативність певних її положень. З одного боку, Хартія співвідноситься з еволюцією конституційного права в Європі в цілому, а з іншого – з тим, як еволюціонувало саме європейське право. Зокрема, Хартія закріплює визначені на основі прецедентів основоположні права, визнані Судом ЄС як неписані загальні принципи права цього міжнародного утворення. Варто звернути увагу на те, що низка положень цього акта носить відносно-визначений, більше того, безпосередньо декларативний характер, що невиправдано розширює сферу розсуду установ інституцій ЄС при визначенні ними напрямків практичної реалізації положень Хартії ЄС. Наприклад, виправдану критику викликають формулювання ст.ст. 37 та 38 Хартії ЄС: так, скажімо, ст. 37 містить положення про те, що «політика Європейського Союзу повинна включати підвищений рівень захисту навколишнього середовища і забезпечувати покращення її якості відповідно з принципом стійкого розвитку». З одного боку, важливим є те, що відповідна стаття полягає у не просто збереженні навколишнього середовища, а високому рівні його захисту і підвищенні якості навколишнього середовища відповідно до зростаючих науково-технологічних і фінансових можливостей держав ЄС, з другого ж – зазначене положення не витримує жодної критики з огляду на принцип правової визначеності, зокрема, в аспекті конкретних можливостей поведінки людини, котрі би впливали з формулювання ст. 37. Відсутність чітко сформульованих екологічних прав людини (таких як право на безпечне навколишнє середовище, право на достовірну екологічну інформацію, право на участь у прийнятті екологічних рішень) в тексті Хартії є, очевидно, її недоліком [9, с. 180]. Так само заслуговує критики формулювання ст. 38 Хартії ЄС, яке також не витримує перевірки принципом правової визначеності.

По-третє, у нормах Хартії ЄС, зокрема у ч. 3 ст. 52, міститься положення, за яким права та свободи, закріплені у цьому документі в процесі його застосування повинні мати значення та обсяг відповідно до однойменних прав та свобод, закріплених у ЄКПЛ [8, с. 32]. Зазначена норма має слугувати гарантією того, що принципи захисту прав людини, закріплені в ЄКПЛ та розроблені практикою ЄСПЛ, отримають своє належне та повне відображення у правозахисній практиці Суду ЄС.

Натомість практика Суду ЄС нерідко демонструє автономність застосування та тлумачення ним прав і свобод людини, на відміну від ЄСПЛ. Конфліктною площиною між ЄС та ЄСПЛ у сфері прав людини називають щонайменше: а) систему надання біженцям притулку в ЄС на основі так званого Дублінського регламенту ЄС (близько 1000 заяв щодо порушення норм ЄКПЛ під час вирішення питання про депортацію біженців із держав-членів ЄС чекають свого вирішення у ЄСПЛ); б) практику застосування в ЄС Європейського ордеру на арешт, який, як зазначено, значно розходиться з усталеною практикою ЄСПЛ щодо застосування ст.ст. 3 і 6 ЄКПЛ; в) антимонопольну практику ЄС з її надзвичайно високими

штрафами і не виправдано великими повноваженнями Європейської Комісії з розслідування порушень і накладення штрафів [14, с. 111–114].

У цій же площині виникає питання, наскільки сумісними є п. 1. та п. 3 ст. 52 Хартії ЄС. Так, п. 1. ст. 52 містить положення про те, «що будь-яке обмеження прав та свобод, визнаних цією Хартією, повинно бути передбачене законом і не посягати на серцевинний зміст цих прав та свобод. Обмеження можуть застосовуватися лише за умови дотримання принципу пропорційності і тільки у тому випадку, якщо вони необхідні і відповідають загальним цілям, передбаченим Європейським Союзом, або необхідні для захисту прав та свобод інших людей». Порівняння зазначеного положення з п. 3 ст. 52, за яким права та свободи людини закріплені в Хартії ЄС, повинні мати зміст та обсяг відповідно до однойменних прав та свобод, закріплених в Євроконвенції, дає підстави констатувати, що в Євроконвенції не передбачено такої підстави обмежування прав та свобод людини, як *загальні цілі ЄС*, відтак, очевидним є відмінне розуміння *принципу пропорційності* у практиці ЄСПЛ та правовій системі ЄС.

На завершення цього короткого дослідження висловимо певні міркування щодо характерних рис та особливостей процесу «конституціоналізації» принципу захисту прав людини у правопорядку ЄС та майбутніх перспектив його розвитку.

1. Упродовж первісного періоду своєї діяльності Судом ЄС правам людини було відмовлено у визнанні свого окремого правового статусу як інституту правопорядку ЄС;

2. Починаючи з другої половини 60-х років ХХ століття подальше розгортання процесів європейської інтеграції спонукало Суд ЄС змінити свою позицію і нарешті розпочати процес конституціоналізації основоположних прав людини, що виразилося у прийнятті цілої низки рішень, в яких було розроблено вихідні юридичні принципи правового статусу інституту прав та свобод людини в ЄС.

3. Якісно новим етапом юридичного гарантування прав людини в ЄС стало внесення змін до установчих документів цього міжнародного формування, якими принцип поваги основоположних прав людини все-таки було визнано конституційними цілями функціонування ЄС і включено у систему джерел «первинного» права ЄС.

4. Прийняття Хартії ЄС ознаменувало народження повноправного інституту прав людини у правопорядку ЄС, гарантованого системою юридичних норм «первинного права».

Чи можна стверджувати, що нині завершено формування самостійного інституту прав людини в ЄС і водночас нової міжнародно-європейської системи захисту прав людини? Наведені у дослідженні проблеми практичної застосовуваності Хартії ЄС дають підстави стверджувати, як гадаємо, що права людини в ЄС входять у свою нову стадію свого розвитку – гармонізацію з уже апробованими десятиліттями стандартами захисту прав людини Європейського суду з прав людини, що стане можливим лише після підписання угоди про приєднання ЄС до Євроконвенції [15]. Більше того, варто уточнити те, що навіть не саме підписання угоди про приєднання ЄС до Євроконвенції, а лише практика розгляду Європейським судом з прав людини конкретних справ проти ЄС та держав-членів цього формування може вказати шлях подолання системи інституційних та процесуальних проблем приєднання ЄС до Євроконвенції [16].

Список використаної літератури

1. Табушка С. Развитие защиты прав человека в рамках правовой системы Европейского Союза / С. Табушка // Право України. – 2013. – № 3. – С. 100–107.

2. *Добрянський С.* Актуальні проблеми загальної теорії прав людини / С. Добрянський // Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України. – Серія І. Дослідження та реферати. – Вип. 10. – Львів : Астрон, 2006. – 120 с.
3. Case C-26/62 Van Gend en Loos vs. Belasting Administration of February 5, 1963 // European Court Reports. – 1963.
4. Case C-6/64 Costa vs. E. N. E. L. of July 15, 1964 // European Court Reports. – 1964.
5. *Nanette N. A.* The European Union and Human Rights / N. A. Nanette, R. Allan // – The Hague/ Boston / London: Kluwer Law International, 1995. – 246 p.
6. Memorandum of the Commission of the European Communities adopted on 4 April 1979 // Bulletin of the European Communities. – 1979. – Supplement № 2/79. – Para 5.
7. Єдиний європейський акт був підписаний в лютому 1986 г. (вступив в силу в липні 1987 г.). Табушка С. Развитие защиты прав человека в рамках правовой системы Европейского Союза / С. Табушка // Право України. – 2013. – № 3. – С. 100–107.
8. Амстердамський договір було підписано 2 жовтня 1997 р. і він набув чинності 1 травня 1999 р.
9. Хартия Европейского Союза об основных правах. Комментарий. – М. : Юриспруденция, 2001. – 203с.
10. *Опришко В. Ф.* Право Европейского Союза / В. Ф. Опришко, А. В. Омельченко, А. С. Фастовець. – К. : КНЕУ, 2002. – 460 с.
11. *Энтин К. В.* Присоединение Евросоюза к ЕКПЧ / К. В. Энтин // Европейское право. – 2012. – № 3. – С. 111–123.
12. Joined cases C-92/09 and C-93/09 Volker and Markus Schecke Gbr (C- 92/09) Harmut Eifert (C-93/09) v Land Hassen [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://curia.europa.eu/juris/document/>
13. Договор о функционировании Европейского Союза // Европейский Союз: основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями / отв. ред. С. Ю. Кашкин. – М. : Изд-во ИНФРА-М, 2008. – С. 65.
14. *Исполинов А. С.* Практика ЕСПЧ в отношении Европейского Союза: некоторые уроки для ЕврАзЭС / А.С. Исполинов // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. – 2012. – № 3. – с. 112 – 114.
15. Draft legal instruments on the accession of the European Union to the European Convention on Human Rights [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/Accession/Working_documents/CDDH-UE_2011_16_final_en/pdf
16. *Белова Г.* Институциональные и процессуальные проблемы, связанные с присоединением Европейского Союза к Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод / Г. Белова // Право України. – 2013. – № 3. – С. 109–113.

**ИНСТИТУТ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА
В ПРАВОПОРЯДКЕ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА:
ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ**

С. Добрянский

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, 79000, Львов, Украина*

Исследованы особенности становления и развития института прав человека в Европейском Союзе, а также перспективы усовершенствования юридического гарантирования основополагающих прав и свобод в этом международном формировании.

Ключевые слова: права человека, Европейский Союз, Хартия основополагающих прав.

**HUMAN RIGHTS INSTITUTION
IN THE LEGAL ORDER OF THE EUROPEAN UNION:
SPECIFICS OF FORMATION AND DEVELOPMENT**

S. Dobryanskyy

*Ivan Franko National University of Lviv
Universitetska Str. 1, UA – 79000 Lviv, Ukraine*

Specifics of human rights institution development and formation in the European Union as well as perspectives of legal protection enhancing of human rights in this international formation are researched.

Key words: human rights, European Union, Charter of Fundamental Rights.

*Стаття: надійшла до редакції 17.03.2014
прийнята до друку 19.06.2014*